

2. Struktura referátu

19/10/05

0. INSTRUKCE

- 40-60 minut
- vytištěné, příp. předem poslané handouty pro ostatní posluchače/ky kurzu
- příklady (segmentované slovní tvary, paradigmata, větné) s překladem
- větné příklady: a) idiomatický překlad, b) interlineární morfemický překlad
- *Leipzig Glossing Rules* <http://www.eva.mpg.de/lingua/files/morpheme.html>

1. ZÁKLADNÍ INFORMACE

- geografické, demografické a historické údaje
- sociolingvistický status: písmo, média, vzdělání apod.
- genealogická klasifikace
- jazykový kontakt, bilingvismus atd.

2. FONOLOGIE

- konsonantický subsystém
- vokální subsystém
- neobvyklé fonémy a distinkce
- umístění přízvuku
- tóny

3. SUBSTANTIVA A JEJICH FLEXE

- paradigmatické flexivní kategorie a kategoriální hodnoty
- inherentní flexivní kategorie
- flexivní třídy

ILUSTRACE: SELICKÁ ROMŠTINA

Substantiva (lexikální substantiva a substantivní pronominália) se skloňují v paradigmatických kategoriích pádu, čísla a asociativu. Substantivní pád má osm hodnot: nominativ, akuzativ, dativ, lokativ, ablativ, sociativ, genitiv a vokativ. Nominativ chybí reflexivním zájmenům; akuzativ všem neživotným substantivům; a vokativ většině zájmen a neživotným substantivům. Genitivní tvary obou čísel se shodují s řídícím substantivem a skloňují se jako adjektiva. Číslo má dvě hodnoty, singulár a plurál, a v plurálu se rozlišuje

kategorie asociativu. Plurálové tvary chybějí některým substantivním pronomináliím, např. interogativům *ko* „kdo“ a *so* „co“. Asociativ je omezen na životná substantiva označující osoby, zvl. vlastní jména a názvy profesí a rolí.

Tab. 1: Paradigma substantiva *gádži* „Neromka“

	SG	PL	ASS
NOM	<i>gádž-i</i>	<i>gadždž-a</i>	<i>gadždž-an-ger-e</i>
ACC	<i>gadždž-a(-0)</i>	<i>gadždž-en(-0)</i>	<i>gadždž-an-ger-en(-0)</i>
DAT	<i>gadždž-a-ke</i>	<i>gadždž-en-ge</i>	<i>gadždž-an-ger-en-ge</i>
LOC	<i>gadždž-a-te</i>	<i>gadždž-en-de</i>	<i>gadždž-an-ger-en-de</i>
ABL	<i>gadždž-a-tar</i>	<i>gadždž-en-dar</i>	<i>gadždž-an-ger-en-dar</i>
SOC	<i>gadždž-a-ha</i>	<i>gadždž-en-ca</i>	<i>gadždž-an-ger-en-ca</i>
GEN	<i>gadždž-a-ker-ADJ</i>	<i>gadždž-en-ger-ADJ</i>	<i>gadždž-an-ger-ADJ</i>
VOC	<i>gádž-ije</i>	<i>gadždž-alen</i>	<i>gadždž-an-ger-alen</i>

Tab. 2: Flexivní třídy substantiv

	NOM.SG	NOM.PL	OBL.SG	OBL.PL
M	(0)	<i>-vi</i>	<i>-s-</i>	<i>-n-</i>
	(0)	<i>-vja</i>	<i>-s-</i>	<i>-n-</i>
	(0)	<i>-ja</i>	<i>-es-</i>	<i>-en-</i>
	(0)	<i>-a</i>	<i>-es-</i>	<i>-en-</i>
	<i>-a</i>	<i>-i</i>	<i>-as-</i>	<i>-en-</i>
	<i>-e</i>	<i>-ja</i>	<i>-nas-</i>	<i>-nen-</i>
	<i>-i</i>	<i>-ja</i>	<i>-is-</i>	<i>-e/on-</i>
	<i>-o</i>	<i>-a</i>	<i>-es-</i>	<i>-en-</i>
	<i>-o</i>	<i>-e</i>	<i>-es-</i>	<i>-en-</i>
	<i>-o</i>	<i>-i</i>	<i>-os-</i>	<i>-e/on-</i>
<i>-o</i>	<i>-ja</i>	<i>-os-</i>	<i>-e/on-</i>	
F	(0)	<i>-a</i>	<i>-a-</i>	<i>-en-</i>
	(0)	<i>-ja</i>	<i>-ja-</i>	<i>-jen-</i>
	<i>(-va)</i>	<i>-vi</i>	<i>-va-</i>	<i>-ven-</i>
	<i>-a</i>	<i>-i</i>	<i>-a-</i>	<i>-en-</i>
	<i>-a</i>	<i>-ja</i>	<i>-ja-</i>	<i>-jen-</i>
	<i>-i</i>	<i>-a</i>	<i>-a-</i>	<i>-en-</i>
	<i>-i</i>	<i>-ja</i>	<i>-ja-</i>	<i>-jen-</i>
	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-i-</i>	<i>-en-</i>

Lexikální substantiva mají inherentně jednu ze dvou hodnot kategorie rodu: maskulinum nebo femininum. Gramatický rod životných substantiv je podmíněn sémanticky, přirozeným rodem; gramatický rod neživotných substantiv je nezávislý na sémantice a v zásadě i na fonologické podobě daného substantiva, např. maskulinum *kham* „slunce“ vs. femininum *čham* „tvář“. Substantivní pronominália rod nevyjadřují. Výjimkou jsou zájmena 3. osoby, která vyjadřují rod v ne-nominativních pádech singuláru, např. SG.DAT *leske* „jemu“ vs. *lake* „jí“, ale NOM.SG *ój* „on; ona“, NOM.PL *ón* „oni; ony“, PL.DAT *lenge* „jim (M i F)“.

Lexikální substantiva se dále dělí do mnoha flexivních tříd. Rod substantiva je pevně ukotven ve flexivní morfologii: z rodu můžeme částečně usuzovat na flexi a z flexe můžeme vždy usuzovat na rod. Klasifikace substantiv je vyjádřena hlavně sufisy nominativu a sufixálními formanty tzv. nepřímého kmene (OBL). Ty jsou dále morfologicky segmentovatelné, např. *-n-* značí OBL.PL a *-s-* značí OBL.SG.M.

4. SLOVESA A JEJICH FLEXE

- paradigmatické flexivní kategorie a kategoriální hodnoty
- inherentní flexivní kategorie
- flexivní třídy

5. DALŠÍ SLOVNÍ TŘÍDY

- slovnědruhový status adjektiv a jejich flexe
- slovnědruhový status adverbii
- další slovní třídy (stručný přehled)

6. SLOVOTVORBA

- konverze vs. derivace vs. kompozice
- produktivní derivační typy (podle sémantiky, slovní třídy apod.)

ILUSTRACE: SELICKÁ ROMŠTINA

Základním prostředkem slovotvorby je derivace. Kompozice je výrazněji zastoupena jen u tzv. genitivních adjektiv (*žut-o* „žlutý“ + *bal* „vlas“ → *žut-e-bal-en-ger-o* „blond“) a u komplexních číslovek (*biš* „dvacet“ + *jék* „jedna“ → *biš-u-jék* „dvacet jedna“). U substantiv je marginální, běžně však dochází k přejímání kompozit z maďarštiny (*fog-orvoš-i* „zubař“ < *fog-orvos* „zub-lékař“). Poměrně řídká je konverze (*táha* „zítra“ → „zítrék“, *muter-* „močit“ → *muter* „moč“).

Mezi produktivní derivační typy, které nemění slovní třídu derivační báze, patří komparace u adjektiv (*bár-o* „velký“ → *bar-eder* „větší“ → *leg-bar-eder* „největší“); evaluativní derivace, totiž DEMINUTIVA od substantiv (*dand* „zub“ → *dand-ór-o* „zoubek“ → *dand-ór-ór-o* „zoubček“) a adjektiv (*dilin-o* „hloupý, blbý“ → *dilin-ór-o* „hloupoučký, blboučký“), a ATENUATIVA od kvalitativních adjektiv (*dilin-o* „hloupý, blbý“ → *dilin-ikán-o* „přihloupělý, nablblý“ → *dilin-ikán-ast-o* „docela přihloupělý, nablblý“); aktionsartová derivace, totiž ITERATIVA od většiny sloves (*khos-* „utřít, setřít“ → *khos-inger-* „poutírat, postírat“ → *khos-inger-ker-* „popoutírat, popostírat“); valenční derivace, totiž KAUZATIVA od většiny sloves (*dara-* „bát se“ → *dara-v-* „strašit“ → *dara-v-av-* „dát strašit“) a ANTIKAUZATIVA od některých tříd tranzitivních sloves (*táv-* „vařit“ → *tád-ov-* „vařit se“); a další, např. MOCE, tj. tvoření ženských protějšků od substantiv označujících mužské osoby (*orvoš-i* „lékař“ → *orvoš-kiň-a* „lékařka“), a tzv. ATRIFICIA od substantiv označujících části těla (*dand* „zub“ → *mí-dand* „umělý zub“). Některé z těchto derivací jsou rekurzivní.

Mezi produktivní derivační typy, které mění slovní třídu derivační báze, patří deadjektivní a deverbální ABSTRAKTNÍ substantiva (*žut-o* „žlutý“ → *žut-ip-e* „žlut“, *žut-ar-* „žlutit“ → *žut-ar-ib-e* „žlucení“); deadjektivní FAKTITIVNÍ a INCHOATIVNÍ slovesa (*žut-o* „žlutý“ → *žut-ar-* „žlutit“ a *žut-ov-* „žloutnout“); DESUBSTANTIVNÍ slovesa (*huhur* „houba“ → *huhur-ázín-* „sbírat houby“); mnoho podtypů desubstantivních a deadverbiálních RELACNÍCH adjektiv (*farkaš-i* „vlk“ → *farkaš-k-o* „vlčí“, *idž* „včera“ → *idž-al-ukn-o* „včerejší“); a DEADJEKTIVNÍ adverbia (*šúž-o* „čistý“ → *šúž-ón-e* „čistě“).

7. MORFOLOGICKÁ TYPOLOGIE

- míra synteze
- druhy morfologických operací
- druhy afixace podle pozice
- separace vs. kumulace
- variance, alomorfie, supletivismus

ILUSTRACE: SELICKÁ ROMŠTINA

Základní morfologickou operací je afixace; často je doprovázena alomorfickou alternací předchozího morfému. Non-konkatenativní operace ani druhy afixů, které zakládají morfemickou diskontinuitnost (infixy, interfíxy, cirkumfixy), neexistují. Při flexi je výlučná sufixace, při derivaci jasně převládá sufixace nad prefixací. Zatímco jeden slovní tvar obsahuje nejvýše jeden prefix, možný počet sufixů je poměrně vysoký (+ označuje hranici flexivního kmene):

(1) *leg-bast-al-eder-es-ker+a-ke*
 SUP-šťěstí-ADJ-COM-OBL.SG.M-GEN-OBL.SG.F-DAT
 „té, která patří tomu nejšťastnějšímu“

(2) *bi-bast'-áz-atat-in-ava+d'-om-ahi*
 PRIV-šťěstí-V-CAUS-ADAP-CAUS-PFV-1SG.PFV-REM
 „byl bych býval způsobil, aby někdo přivol(áv)al katastrofu“

Flexivní sufíxy jsou z části separativní (např. externí pádové sufíxy, perfektivní sufíxy, temporálně-modální sufíxy), zčásti kumulativní (např. sufíxy tzv. interního pádu, čísla a rodu u substantiv; sufíxy pádu, čísla a rodu u adjektiv; sufíxy osoby, čísla a vidu u sloves). Počet flexivních tříd u substantiv a sloves je vysoký, lexikálně pomíněná variance některých afixů je značná (viz §3-4). Silný supletivismus je velmi řídký (*láčh-o* „dobrý“ → *f-eder* „lepší“).

8. SUBJEKTY, OBJEKTY, POSESE

- primární alinee (A, S, O)
- sekundární alinee (přímé a nepřímé vs. primární vs. sekundární objekty)
- různé posesivní konstrukce

ILUSTRACE: SELICKÁ ROMŠTINA

Primární ALINEACE je nominativně-akuzativní. Nominativ je nejen pádem subjektu tranzitivních a intransitivních predikátů, ale nejčastěji i pádem neživotného přímého objektu. Akuzativ je nejen pádem životného přímého objektu tranzitivních predikátů, ale i pádem nepřímého objektu některých ditranzitivních predikátů. Jiné ditranzitivní predikáty mají dativní nepřímý objekt.

(1) *k-o tu-t d-el-a páň-i?*
 kdo-NOM.SG 2SG-ACC dát-3SG-FUT voda(M)-NOM.SG
 „kdo ti dá vodu?“

K vyjádření POSESIVNÍ PREDIKACE se užívá konstrukce se a) sponou, b) posesem v roli subjektu, tj. v nominativu, a c) životným posesorem v roli přímého objektu, tj. v akuzativu; speciální posesivní sloveso „mít“ neexistuje. Pokud je zdůrazněn fyzický kontakt mezi posesem a posesorem, je posesor v lokativu.

(2) *s-áhi tu-t/te čhúr-i?*
 být-3.PT 2SG-ACC/LOC nůž(F)-NOM.SG
 „vlastnil jsi /měl jsi u sebe/ nůž?“

Pro nepredikativní vyjádření posesivního vztahu existují dva druhy konstrukcí. ADNOMINÁLNÍ posesivní konstrukce sestává z genitivu posesora, jenž modifikuje řídicí substantivum vyjadřující posesum. Při tzv. EXTERNÍ posesi je posesor vyjádřen nikoli jako modifikátor posesu, nýbrž jako dativní argument slovesa mimo substantivní frázi posesu. Zatímco adnominální posese má širokou distribuci, externí posese (včetně konstrukce kombinující adnominální a externí posesi) je omezena pozicí posesora na tzv. nominální hierarchii a dalšími faktory. Externí posese je např. vyloučena, pokud je posesor pronominální.

(3a) *ol-a tenitó-kiň-a-ker-o kell-o dukha-l*
 DEF-OBL.SG.F učitel-F-OBL.SG-GEN-NOM.SG.M hrdlo(M)-NOM.SG bolet-3SG

(3b) *ol-a tenitó-kiň-a-ke dukha-l o kell-o*
 DEF-OBL.SG.F učitel-F-OBL.SG-DAT bolet-3SG DEF.NOM.SG.M hrdlo(M)-NOM.SG

(3c) *ol-a tenitó-kiň-a-ke dukha-l l-a-ker-o kell-o*
 DEF-OBL.SG.F učitel-F-OBL.SG-DAT bolet-3SG 3-OBL.SG.F-GEN-NOM.SG.M hrdlo(M)-NOM.SG
 „učitelku bolí v krku“

(4a) *m-r-o kell-o dukha-l*
 1SG-GEN-NOM.SG.M hrdlo(M)-NOM.SG bolet-3SG

(4b)* *m-an-ge dukha-l o kell-o*
 1SG-OBL-DAT bolet-3SG DEF.NOM.SG.M hrdlo(M)-NOM.SG

(4c)* *m-an-ge dukha-l m-r-o kell-o*
 1SG-OBL-DAT bolet-3SG 1SG-GEN-NOM.SG.M hrdlo(M)-NOM.SG

9. H/D-MARKING

- morfologické značení syntaktického vztahu na řídicím členu (H), na závislém členu (D), na obou, anebo na žádném
- a) klauze (predikát – subjekt, objekty)
- b) substantivní fráze (řídicí substantivum – modifikátory apod.)
- c) adpozicionální fráze (adpozice – objektová fráze)

ILUSTRACE: SELICKÁ ROMŠTINA

Jediným případem H-marking je indexace osoby a čísla subjektu na finitním predikátu. Přímý objekt predikátu (viz §8) vykazuje sémanticky podmíněnou alternaci mezi značením

ne-nominativním pádem (D-marking) a nominativem (žádné značení); další argumenty predikátu jsou značeny ne-nominativními pády (D-marking). Modifikátory apod. v rámci substantivní fráze se shodují v pádě, čísle a rodě s řídícím substantivem (D-marking). To platí i pro adnominální posesivní konstrukci. Objektová fráze adpozice je buď v ne-nominativním pádě (D-marking) nebo v nominativu (žádné značení); tato alternace je podmíněna hlavně referenčními vlastnostmi objektové fráze.

- (1a) *beš-l-ahi angli m-an-de*
 sedět-3SG-REM před 1SG-OBL-LOC
 „seděl/a naproti mně“
- (1b) *beš-l-ahi angli jék kher-es-te*
 sedět-3SG-REM před jeden dům(M)-OBL.SG-LOC
 „seděl/a před nějakým domem“
- (1c) *beš-l-ahi angl-o kher*
 sedět-3SG-REM před-DEF.NOM.SG.M dům(M;NOM.SG)
 „seděl/a před (tím) domem“

10. SLOVOSLED

- principy: syntaktický, pragmatický
- a) tzv. hlavní konstituenty (S-V, A-V-O)
- b) substantivní fráze: modifikátory, determinátory, kvantifikátory
- c) adpozicionální fráze: adpozice